

Valsystem på agendan

År 2024 råder det ingen brist på färsk valdata eller politisk dramatik och den femte november är det dags igen i USA. En tredjedel av senaten, hela representanthuset och presidentposten står till förfogande i det amerikanska valet. En av de mer säkra prediktionerna är att det kommer att bli mycket prat om valsystemet och elektorskollegiet. Amerikanerna väljer ju inte sin president direkt utan detta görs av elektorer som i sin tur röstas fram baserat på vilken av kandidaterna elektorerna ålagt sig att stödja. I alla delstater utom två erhåller den kandidat som vinner flest röster i delstaten alla dess elektorsröster. I USA används principen ”vinnaren-tar-allt”, se *First Past the Post* (FPTP), i de flesta val till demokratiska institutioner på federal nivå.

Valsystem som bygger på FPTP i enmansvalkretsar sägs generera partisystem med färre partier, tydliga regeringsalternativ och stabila majoriteter vid val till lagstiftande församlingar. Å andra sidan kan mandatfördelningen bli kraftigt disproportionell i förhållande till röstfördelningen. Utöver problem med ”bortkastade” röster i säkra valdistrikt, och strategisk röstning vid fler än två kandidater, finns det ytterligare aspekter som kan försämra proportionaliteten i USA. Exempelvis överviktas rösterna i de mindre delstaterna – med syftet att göra det mer attraktivt för dessa att ingå i en federal statsbildning. Överviktningen är som tydligast i senaten, där alla delstater har två mandat. I presidentvalet har delstaterna lika många elektorsröster som summan av deras mandat i representanthuset och senaten. Konsekvensen blir att det i minsta staten Wyoming går ca 190 000 invånare på en elektorsröst, medan det i största staten Kalifornien går ca 730 000 invånare på en elektorsröst.

Givet förutsättningarna är det möjligen lite förvånande att det sedan 1900 endast hänt två gånger att den elektorsvalda presidenten *inte* erhållit flest röster nationellt sett. Båda var republikaner; W Bush 2000 och Trump 2016. I själva verket har en republikansk presidentkandidat vunnit nationell majoritet bara en gång (W Bush 2004) sedan 1988. Medan demokraterna har fördel på det nationella planet, verkar republikanerna alltså ha fördel på delstatsnivå. Detta kan tydliggöras genom en analys av 2020 års valresultat. Då fanns det åtta så kallade *swing states*¹ varav vilka Biden lyckades vinna sex. Vinstmarginalen i alla dessa sex stater var dock lägre (i snitt 1,25 procent) än Bidens vinstmarginal nationellt sett (4,5 procent). Med andra ord lutade alla *swing states* åt det republikanska hållet. Vidare har republikanerna fler säkra

¹ <https://fivethirtyeight.com/features/what-are-the-swing-states-of-the-future/>.

delstater än demokraterna; och i de säkra republikanska delstaterna går det något färre väljare per elektoröst än i de demokratiska. Anledningen till detta är att republikanerna är starka i mindre stater med större rurala områden, medan demokraterna är starka i större stater med större urbana områden.

Vad innebär då detta för partiernas inställning till valsystemet? Demokraterna menar förstås att de är missgynnade av nuvarande valsystem. För att vinna ett presidentval måste demokraterna röra sig mot medianelektorn, vilken enligt ovanstående resonemang är lokaliserad längre högerut än medianväljaren på nationell nivå. Risken för demokraterna när de jagar medianelektorn är att de tappar kontakten med vänsterflanken, som i stället kan välja att stanna hemma på valdagen. En undersökning som genomfördes i juli 2023 av Pew Research Center visade att nästan två tredjedelar av amerikanerna vill ersätta elektorskollegiet med en nationell omröstning där kandidaten med flest röster vinner. Inte helt oväntat stödjer 82 procent av demokraterna, men endast 47 procent av republikanerna, en sådan förändring.

Som tidigare koloni ärvde USA enmansvalkretsarna och FPTP från Storbritannien, där sommarens val till underhuset också genererade vissa anmärkningsvärda resultat. Det Konservativa partiet decimerades kraftigt efter 14 turbulenta regeringsår. Men trots att Labour fick hela 411 av de 650 mandaten i underhuset, fick de endast 33,7 procent av rösterna. En ökning med 209 mandat för Labour motsvarades av en ökning i röstandelen med endast 1,7 procentenheter. Liberaldemokraterna mångdubblade sina mandat från 11 till 72 med en röstandel som endast ökade med 0,6 procentenheter till 12,2. Vidare fick uppstickarpartiet på högerkanten, Reform UK, en större röstandel än Liberaldemokraterna på 14,3 procent men endast fem mandat. Beräkningar har visat att valet 2024 genererade det mest oproportionella resultatet någonsin. Mot alla odds har Storbritannien utvecklats till ett flerpartisystem, vilket givetvis försämrar proportionaliteten.

I Storbritannien har systemet med enmansvalkretsar kritiserats sedan det etablerades 1884. *The Electoral Reform Society* pläderade då liksom nu för att ersätta FPTP med ett proportionellt valsystem via rangordning i flermansvalkretsar, s k *Single Transferable Vote* (STV). En annan tidigare koloni till Storbritannien, Australien, bytte från FPTP till *Alternative Vote* (AV) 1918. Nya Zeeland är ett exempel på en modern demokrati som ganska nyligen (på 1990-talet) ersatte FPTP med *Mixed Member Proportional* (MMP). Sverige bytte från FPTP till proportionellt valsystem 1909, men då hade allmän och lika rösträtt ännu inte införts.

Det är inte troligt att vi i närtid kommer att få se en förändring av valsystemen varken i Storbritannien eller USA, åtminstone inte på nationell nivå. Sannolikt kommer missnöje att fortsätta yttras, och särskilt i USA:s fall kommer det förmodligen att yttras än allvarligare invändningar mot det demokratiska systemets legitimitet än vad som kan kopplas till valsystemets tekniska maktallokeringsmekanismer. Men hursomhelst *har* valsystemen

hamnat på agendan och det kan då vara värt att påpeka att välfärdseffekterna är svåra att utvärdera utifrån befintliga valresultat. Partiernas kampanjande och väljarnas beteende är ju endogent gentemot det valsysteem som finns på plats. Mycket tyder på att Labour och Liberaldemokraterna ingick i en implicit valallians och begränsade sina respektive kampanjer i distrikt där det andra partiet sett ut att vinna. I USA sker väldigt lite presidentkampanjande i säkra delstater. Benägenheten att rösta påverkas troligtvis av huruvida du bor i ett säkert valdistrikt eller ej. Den slutliga röstfördelningen i ett FPTP-system är därför inte nödvändigtvis en god approximation av hur det hade sett ut om valsysteem varit proportionellt, kampanjerna varit nationella och alla väljare röstat, och dessutom uppriktigt.

Det är inte heller säkert att demokraternas underläge i elektorskollegiet kvarstår med Harris som kandidat. Båda gånger då Obama valdes hade demokraterna överläge (vinstmarginalen var större i avgörande stater än nationellt), om än inte lika stort som republikanerna haft i de senaste två valen. I dessa två val har republikanerna ställt upp med Trump, en kandidat som hittills förmodligen utökat demokraternas överskott i säkra stater, vilket i så fall ger demokraterna en större nationell övervikt. En viktig anledning till att förutsättningarna i elektorskollegiet kan svänga är också att valdeltagandet generellt sett är lågt. Vilka grupper som är entusiastiska nog att dyka upp på valdagen – som ju är på en tisdag – kan ha stor betydelse. Den 5 november får vi ett nytt resultat att analysera. Att den ena sidan ännu en gång kan komma att lämnas besviken av elektorskollegiet är illa nog för hur den demokratiska processens legitimitet uppfattas, men tyvärr måste vi nog ta höjd för att långt allvarligare invändningar än så kan komma att uttalas.

Lovisa Persson